

Тетяна Горбань,
Віталій Коцур

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР ЛУГАНЩИНИ НАПРИКІНЦІ 80-Х ТА ПОЧАТКУ 90-Х РР. ХХ СТ.

У статті досліджуються особливості національного руху на Луганщині наприкінці 80-х та початку 90-х рр. ХХ ст. в контексті суверенізації УРСР.

Ключові слова: суверенізація, робітничий рух, Україна, страйки, шахтарі, Луганщина.

Tetyana Horban, Vitaliy Kotsur. Civilization choice of Luhansk region in the end of the twentieth century. The article is devoted the analysis of the features of the national movement in the Luhansk region in the end the twentieth century in the context of the sovereignty UkrSSR.

Keywords: sovereignty, labor movement, Ukraine, strikes, miners, Lugansk.

На сучасному етапі у вітчизняній і зарубіжній історіографії має місце думка про особливі настрої електорату Донбасу, його тяжіння в минулому до оновленого Радянського Союзу, а тепер – політичного союзу з Російською Федерацією.

Такі настрої серед частини населення краю штучно «підігріваються» деякими проросійськими силами в Україні, «кишеньковими» політичними партіями з метою зіштовхнути нашу країну з євроінтеграційного шляху, перешкодити її епохальному цивілізаційному вибору. Водночас суспільно-політичне життя Луганщини кінця 80-х початку 90-х рр. ХХ ст. підтверджує думку про те, що східні терени України на доленосному етапі нашої історії обрали національно-демократичний шлях розвитку – незалежність Української держави. А тому історико-політичний огляд перебігу подій недалекого минулого України особливо сьогодні в умовах цивілізаційних перетворень.

Відомо, що упродовж тривалого часу Луганщина посідала важливе місце в економічній та політичній структурі УРСР. Один

із лідерів робітничого руху Ю.Болдирев зазначав, що лише економічне становище Донбасу може змусити шахтарів підтримати самовизначення України, тому що самостійній Україні буде потрібен Донбас [5].

1990 рік увійшов в історію громадських об'єднань України як рік зародження багатопартійності. Аналогічна громадсько-політична ситуація виникла й на Сході України. З 1990 року тут почали діяти перші організації політичних партій України, зокрема Луганська міська організація «Демплатформи в КПРС» (16 серпня 1990 р.). Упродовж 1990 року в регіоні виникають перші альтернативні комсомолу молодіжні організації, в основному, національно-демократичної спрямованості, зокрема Луганська міська організація Спілки Незалежної Української Молоді (березень 1990 р.) [6].

Важливим чинником політичного пробудження регіону стали ХІХ Всесоюзна партконференція й вибори до Верховної Ради СРСР 1989 р. Протягом 1988 – 1989 років Луганськом, Молодогвардійськом, Краснодоном, Красним Лучом, Лутугиним та іншими населеними пунктами прокотилася хвиля несанкціонованих зборів і «сходок» громадян, на яких обговорювалися питання соціально-економічного становища справ і незаконних привілеїв деяких членів бюро Луганського обкому партії. У результаті під час виборів до Верховної Ради СРСР не було обрано депутатом першого секретаря обкому партії І.А. Ляхова, який очолював обласну партійну організацію з 1987 р. після Б.Т. Гончаренка. Незважаючи на протидію обкому, у ряді округів було обрано депутатів демократичної орієнтації.

Справжнім проривом у політичному пробудженні Луганщини стають весняні вибори 1989 р. у загальносоюзний парламент. Вперше за всю історію радянської системи на Луганщині з'являється можливість висунення декількох кандидатів, насамперед, які не користуються підтримкою у правлячій політичній еліті. Це добре розуміють і працівники обласного партійного апарату. Напередодні виборчої компанії в пресі публікувались численні статті, автори яких закликали керівництво партійних комітетів на місцях «бути готовими до справжньої передвиборної боротьби». Ставилось завдання «вміти виявити і дати належну

відсіч тим, хто під прапором демократії і перебудови намагається вирішити особисті або групові егоїстичні інтереси». Вводяться і «критерії, які повинні застосовуватися при виборах народних депутатів: посади, високі виробничі показники, досвід суспільно-політичної діяльності, рівень політичного мислення, схильність до державної діяльності, авторитет серед трудящих, готовність активно працювати в ім'я розбудови» [3].

Незважаючи на жорсткий контроль політичної ситуації з боку апарату КПУ та КПРС, результати виборів народних депутатів СРСР 26 березня 1989 р. на Луганщині стали справжньою сенсацією. По Краснолучському територіальному виборчому округу №416 вибори виграв безпартійний викладач Краснолучського гірничого технікуму Н. Козирьов (отримав у свою підтримку 126201 голос виборців з 220028), який не приховував своєї демократичної орієнтації. По Старобельському територіальному виборчому округу №419 (де було відмовлено в реєстрації А. Шамрину) жоден з кандидатів, ні Н. Гончарова, ні А. Письмак, не набрали 50 відсотків голосів виборців. Але головним підсумком виборів на Луганщині став повний провал по Ленінському територіальному виборчому округу №413 першого секретаря обкому КПУ КПРС І. Ляхова («за» проголосувало 108776 виборців проти – 152858). Стало очевидним, що місцеве партійне керівництво втрачає довіру народу [2].

Значний внесок у пробудження суспільства з комуністичної летаргії зробила і обласна преса, особливо газета обкому комсомолу «Молодогвардеец» (головний редактор С. Штанько). Політичні статті В. Соколенка, С. Сокорина, П. Шевченка користувалися незмінним успіхом у читачів, сприяли демократизації Луганщини. По-новому дозволяли поглянути на історію краю нариси Ю. Козовського, В. Семистяги, В. Снегерьова. У серпні 1989 р. в Луганську тиражем близько 1400 екземплярів починає виходити самвидав суспільно-політичний і літературно-художній журнал «Черный квадрат». Великий внесок у створення та розповсюдження журналу внесли Г. Бондаренко, А. Еременко, А. Лебедь, В. Федоровська.

Влітку 1989 р. відбувається становлення політичної організації – Народного Руху України за перебудову. Але формуватися в обласну організаційну структуру до установчого з'їзду Руху на початку

вересня 1989 року луганські демократи не встигають. По-перше, на Луганщині вже діяла низка політизованих суспільних організацій міського та обласного масштабу, які не замикалися на республіканських «неформальних» структурах. Багато активістів луганських демократичних організацій були переконані, що створений Народний Рух України лише дублюватиме вже реально діючі місцеві організації демократів і тому особливо не поспішали під крило організації, яка ще не провела свій установчий з'їзд і не мала юридичного статусу. По-друге, досить потужну пропагандистську кампанію проти ще не створеного Руху розпочав Луганський обком КПУ, КПРС. 30 січня 1989 р. ЦК КПРС видає постанову «О мерах по противодействию попыткам антисоциалистических элементов создать оппозиционные КПСС политические структуры». 22 лютого 1989 р. секретар ЦК КПУ Ю. Єльченко і завідувач ідеологічним відділом ЦК Л. Кравчук виносять на розгляд Політбюро ЦК КПУ доповідну записку «О работе по противодействию попыткам создания так называемого Народного Руха Украины за перестройку», а вже через кілька днів на деяких підприємствах Луганщини проводяться засідання рад трудових колективів, учасники яких дружньо засуджують Народний Рух за півроку до його установчого з'їзду. Потім в пресі розпочинається публікація відгуків працівників на події, які відбулися. Відгуки, які упереджено критикують «політичні ігри київських письменників» [4, с. 19-20].

Отже, на Луганщині перша політична організація – Народний Рух України – стала формуватися влітку 1989 р. і остаточно структурувалася в якості крайової структури НРУ зимою 1990 р. Весною 1990 р. Українська Гельсінська Спілка трансформувалися в політичну партію. Цей процес завершився в квітні 1990 р. створенням Української Республіканської партії. На Луганщині перший осередок УГС виник у березні 1990 р. і складався переважно з активних членів Руху, «незгодних з комуністичною ідеологією і тактикою». УГС строїв свою діяльність на принципах відродження державності України, прийняття нової Конституції країни, заснованої «на Декларации прав человека, договорах ООН и Заключительного Акта Хельсинского Совещания 1975 г.» [4, с. 28].

Найбільшою суспільною структурою на Луганщині на той час стала Луганська асоціація виборців, створена прихильниками

демократичних реформ восени 1989 р., яка спільно з іншими громадськими організаціями провела в області низку мітингів прихильників демократичних сил у Луганську, Алчевську, Стаханові, Сєверодонецьку, спрямованих проти всевладдя КПРС, скасування ст. 6 Конституції СРСР і УРСР, на передачу влади радам і захист прав і свобод особистості.

16 липня 1990 р. Верховна Рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України. І хоча вона не одержала статус конституційного акта, стало зрозуміло, що почалися незворотні процеси у відносинах з центром. Спроба державного перевороту в СРСР 19 серпня 1991 року натрапила на рішучу протидію демократичних сил. У Луганську був створений обласний штаб з протидії ДКНС, що працював 20 – 23 серпня. 23 серпня 1991 р. багатолюдний мітинг на стадіоні «Авангард» вимагав від Верховної Ради України включити до порядку денного позачергової сесії питання «Про проголошення незалежності України», «Про заборону діяльності КПРС на території України», «Про створення Української національної армії».

24 серпня 1991 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР прийняла Акт про проголошення незалежності України. 1 грудня 1991 р. на Всеукраїнському референдумі переважною більшістю голосів це рішення Верховної Ради України було підтверджено, і в історії Луганщини почався відлік часу її нового історичного етапу [1, с. 367-368].

Упродовж 1986 – 1987 рр. на Луганщині виникли перші незалежні від владних структур неформальні організації, зокрема на базі ВУЗів: Асоціація молодих істориків, клуби «Діалог», «Квітень – 95», «Рада сприяння перебудові».

Суспільне невдоволення існуючими соціально-економічними проблемами посилювалася, водночас така ситуація ще не впливала на формування альтернативних компартії політичних структур. На новий рівень виходить самвидав, де помітно зростає частка політичної літератури, зокрема з'являються роботи програмного характеру. Проте опубліковані в цей час програмні документи суспільно-політичних рухів, які проходили етап становлення, носили в цілому переважно соціалістичний, і лише подекуди – соціал-демократичний характер.

Зимом та навесні 1989 р. на Луганщині виникають перші організації української національної орієнтації. Їх мета – відродження української мови та культури краю. Так, у лютому 1989 р. при обласній організації письменників створюється ініціативна група для заснування обласної структури Товариства української мови (далі – ТУМ). Установча конференція обласної організації ТУМ пройшла у березні. У червні була зроблена спроба утворити міську організацію ТУМ, але на установчу конференцію з'явилися лише 4 делегати, тож вона постала лише у вересні.

Досить активно на Луганщині розгортається рух екологічної спрямованості: міський екологічний клуб «Лугань», екологічна асоціація «Зелений світ» [4].

У грудні 1989 р. виникло Луганське міське історико-просвітницьке товариство «Меморіал». У лютому 1990 р. організаційно оформилося обласне товариство. Його установча конференція в Києві відбулася ще в березні 1989 р.

Значно виросла й соціальна активність молоді, цьому певною мірою сприяла конструктивна позиція обласної молодіжної газети «Молодогвардієць». Із серпня 1989 р. у Луганську виходить у світ самвидав суспільно-політичний і літературно-художній альманах «Чорний квадрат». Тоді ж, у серпні 1989 р., уперше на Луганщині під час проведення акції «Дзвін за природу, мову й душу» за маршрутом Луганськ-Донецьк з'явилася українська національна символіка.

Проявом політичної активності населення стали численні мітинги та інші масові акції, шахтарські страйки. 18 липня 1989 р. з 93 шахт на Луганщині не працювала 41, страйкувало 27 тис. гірників. (Всього: Саржан – 182 шахти, Вуг. Донбас – 110 шахт, страйкуючих – понад 90 тис.). Поряд з економічними з'явилися й політичні вимоги. З кожним новим страйком політизація вимог шахтарів підсилювалася. І хоча шахтарські страйки призвели до значних економічних втрат, вони доцентру потрясли тоталітарну систему, розхитавши її основу.

Найбільшою суспільною структурою на Луганщині на той час була Луганська асоціація виборців, створена прихильниками демократичних реформ восени 1989 – взимку 1990 рр. Спільно з іншими громадськими організаціями вона наприкінці 1989 – початку 1990 рр.

провела в області низку мітингів прихильників демократичних сил, спрямованих проти всевладдя КПРС, скасування ст. 6 Конституції СРСР і УРСР, за передачу влади радам і захист прав і свобод особистості. Фактично вона стала першою політичною організацією загальнодемократичної орієнтації.

З осені 1989 р. наростає хвиля мітингів, спрямованих проти всевладдя КПРС. Їх учасники вимагали передачу влади радам, укладення нового союзного договору, який би визначив економічний, політичний і культурний суверенітет України, прийняття нової Конституції, яка б забезпечила захист свободи людини і зростання добробуту республіки, та прийняття закону про діяльність громадсько-політичних організацій в Україні.

Окрім того, в лютому 1990 р. відбувся мітинг, організований «Зеленим світом», «Меморіалом», НРУ. Серед вимог – повна відміна ст. 6 Конституції СРСР і УРСР, закон про політичні партії, новий союзний договір, що передбачав би об'єднання суверенних держав і народів.

Початок 1990 р. ознаменувався новими явищами в суспільно-політичному житті Луганщини. Уперше на території області сформувалися й відкрито діяли структури трьох політичних партій – Народного Руху України; Української республіканської партії (до весни 1990 р. – УГС), перше відділення партії на Луганщині утворилося у березні 1990 р.; Української партії демократичної платформи.

У березні 1990 р. в Києві було засноване товариство слов'янської культури «Русь», а в травні постала його обласна Луганська організація. Метою її проголошено «всебічний розвиток слов'янських культур, боротьба проти усіх форм націоналізму і шовінізму, створення умов для задоволення культурних запитів громадян УРСР, які вважають своєю рідною російську мову». При цьому підкреслювалося, що «Русь» не є альтернативою ТУМ.

Упродовж 1990 р. відбувається радикалізація політичних сил, витіснення із демократичного руху прихильників центристських поглядів. Починаються вимоги, щодо суверенітету України, обрання демократичного парламенту, дострокових виборів на багатопартійній основі, професійного парламенту, забезпечення Декларації про суверенітет України, прискорення прийняття нової Конституції України.

Водночас радикалізувався й комуністичний табір, який активізував заборону НРУ.

Отже, національно-демократичний рух на Луганщині був важливим складником загальнонаціонального руху за незалежність України.

Історичний екскурс у бурхливі 1990-і роки засвідчує зростання національної свідомості громадян краю, перехід страйкуючих від економічних до політичних вимог, усвідомлення необхідності відмови від комуністичної ідеології та побудови незалежної держави.

1. Історія Луганського краю (за ред. В.С. Курила) – Луганськ: вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2008. – 400 с.

2. Незважаючи на жорсткий контроль політичної ситуації з боку апарату КПУ-КПРС результати виборів народних депутатів СРСР 26 березня 1989 р. на Луганщині стали справжньою сенсацією // «Молодогвардеец». – №102. – 26 августа 1989 г.

3. Справжнім проривом у політичному пробудженні Луганщини стають весняні вибори 1989 р. // «Луганська правда». – №3. – 4 января 1989 г.

4. Чебаненко С.В. Политические партии Украины. Политические партии Луганщины. / С.В. Чебаненко. // Луганськ. – 1997. – 248 с.

5. Гарань О.В. Від створення Руху до багатопартійності. – К.: Вид-во тов-ва «Знання» України, 1992. – С. 48.

6. Болбат Т. Періодизація історії громадських об'єднань Східної України (квітень 1985 – червень 1996 рр.) / Тетяна Болбат. // Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 13 – Донецьк: Український культурологічний центр. – 2006. – 252 с.